

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՇԽԱՐՆԵՐ ԵՒ ՆՇՄԱՐՆԵՐ

Ի Տ Ա Լ Ի Ո Յ Մ Է Ջ

Ա. Ի Հ Ո Ռ Մ

ԳՈՒՑԷ զարմանալի թուր մեր ազգայիններուն թէ ինչպէս մինչեւ այսօր չենք ունեցած լիակատար պատմութիւն մը ի տալիոյ մէջ հաստատուած հայ գաղթականութիւններուն՝ սկսեալ Ռուբինեանց շրջանէն, և միանգամայն ամփոփում մը այնքան սիրուն և սիրալի, երբեմն ալ տիրալի վաղեմի յիշատակներուն որոնցմէ շատեր դեռ կ'երեւին այսօր այս երկրին մէջ, և շատեր ալ դժբախտաբար անհետացած ու մոռցուած են: Դիտում ունինք, հետեւաբար, ըստ կարելոյն ամփոփել ցիրուցան տեղեկութիւնները հայկական այս յիշատակներուն և ջանալ աւելցնել անոնց վրայ՝ եթէ կարելի է՝ նորեր, որքան որ թոյլ կու տան պրպտելու և ուսումնասիրելու միջոցները:

Երախտագէտ սրտով պէտք է յիշենք սակայն Հ. Ալիշանի անունը, քանի որ ինք որպէս մասնական ուսումնասիրութիւն՝ տուած է «Հայ վիճեռ», հոս հաստատուած հայ գաղութին մանրամասն պատմութեամբ, սկսեալ 1400 թուականէն: Ինչպէս դրուագներ «Սիսուան»ի մէջ, ուր կը խօսուի յատկապէս Այաս՝ նաւահանգստին վրայ և իր առեւտրական յարաբերութեանց՝ Արեւմուտքի հետ, ամփոփ ակնարկներ իտալիոյ քանի մը քաղաքներու մէջ հաստատուած ցայտուն գաղթականութեանց:

Յարմար կը դատեմ Հոսով սկսիլ՝ Ս. Տարին առիթ առած, և ուր պատմականօրէն ալ շատ են հնագոյն յիշատակներ՝ մանաւանդ ուխտաւորներու որոնցմէ շատեր եթէ Ս. Պետրոսի և Ս. Պողոսի գերեզմաններուն համըրդէն վերջ կը դառնային,

սակայն ուրիշներ ալ կը մնային և որպէս հայ անմահ անուն մը թողուին: Ահա Պրոյերեսիոս աշխարհահռչակ հոռտոր մը, ինչպէս Խորենացի մը, և նմաններ՝ որոնց անուններուն պիտի հանդիպինք:

Հոսմէն սկսելու առիթ կ'ընծայէ մեզի նաեւ անցեալ տարի հոն հրատարակուած «Il Piccolo» օրագրին (8 Յունիս, 1932) մէջ երեւցած յօդուած մը քրոնիկի բաժնին մէջ՝ «Gli Armeni a Roma» որ թէեւ համառօտ, սակայն բաւական թուով հին ու նոր յուշեր և յիշատակներ կը շօշափէ, որոնց մասին պիտի խօսինք մենք ալ:

Յիշեալ յօդուածին հեղինակը Alarico Lanzi յետ համառօտ ակնարկելու Հայոց քրիստոնէութեան դարձի պատմութեան Ս. Գր. Լուսաւորչի ձեռքով՝ կ'ըսէ թէ 314 - 319 թուականներուն Լուսաւորչի առաջնորդութեամբ հայերն «առաջին եղանակով ազգերուն մէջ որ Հոսով ուխտի եկան իրենց նորադարձ Տրդատ թագաւորին հետ, ինչպէս կը յիշէ Ազաթանգեղոս՝ հայ պատմագիր Ե դարուն (ուղղէ Գ դարուն)»:

Որքան որ հին է այս աւանդութիւնը և Ազաթանգեղոսի քով մանրամասնօրէն պատմուած՝ (ուր Եւսերիոսը պէտք է փոխել Սեղբեստրոսի, 314 - 335, ինչպէս նաեւ սրբազրուած կը տեսնենք Տփղիսի 1909ի տպագրութեան համեմատութեանց մէջ), յետոյ նոյնպէս Խորենացույն «Գնալն

1. Տե՛ս Սիսուանէն քաղուած և ֆրանսերէն լեզուով հրատարակուած «Ayas, son port, et son commerce et ses relations avec l'Occident», ապ. վ. Ս. Ղազար 1899.

2. Տե՛ս Ազաթ. Պատմ. Գր. Իջ. ապ. վ. Կենտ. 1930, էջ 643-648.